Christa Rothmeierová

PIVO VERSUS VÍNO

O jednom háklivém problému česko-rakouské vzájemnosti

Pocházím z východního Rakouska, tj. ze země, kde by se požívání vína v důsledku nadvlády révy mohlo stát skutečnou konkurencí pro pivo, čemuž však brání ochota Rakušanů věnovat oběma lihovinám a způsobům jejich popíjení stejnou pozornost.

Přesto se dá v rakouské literatuře vycházet z předpokladu dominanty vína a šampaňského – přinejmenším v době největšího rozkvětu české menšiny na rozhraní století, tj. v letech moderny. Nevzpomínám si, že bych v nějaké schnitzlerovské hře zaslechla řinčení džbánků! Spokojím se tudíž se svou hypotézou a nebudu se zabývat germanistickou částí mého komparatistického pokusu.

Od poloviny 19. století až do nedávna si Češi často stále znovu – ne vždy dobrovolně – volili Vídeň jako své osudové sídlo, což se promítlo i do jejich literární tvorby.[1] Byli konfrontováni nejenom s odlišnou existenční situací, ale i s jinými mravy v oblasti labužnictví. Při rozhodování, kterému nápoji mají dát přednost, sice nebyli vystaveni tak silnému asimilačnímu tlaku jako v jazykové oblasti, nicméně došlo k určitým nesnázím, jež vyplývaly z nezbytnosti přizpůsobit se

[1] Srov. Christa Rothmeier, Die entzauberte Idylle. Das Wien-Bild in der tschechischen Literatur seit Mitte des 19. Jahrhunderts bis in die Gegenwart, in Wien als Magnet? Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa über die Stadt, Wien 1993.

vlivům smíšeného či hybridního rakouského alkoholismu, a tak de facto podrývat vlastenecky zabarvený pivní purismus. Dá se předpokládat, že pro Moravany proces podobné asimilace nebyl tolik obtížný.

Není tajemstvím, že rakouské pivo Čecha úplně uspokojit nedokáže. Tím víc je zvláštní, až přímo nepochopitelné, že dnešní obyvatelstvo Čech nehájí proti vpádu rakouských pivovarů onu natolik vlasteneckou doménu, jakou je v mých očích pivo. Z literatury dokonce známe příklady přeběhlíků, kteří propůjčili svůj hlas reklamě propagující rakouské, totiž štýrské pivo, arciže pod tlakem exilu:

V Tibetu – jak praví fáma
je z pivní idyly drama
když chce pivo Dalajlama
řekne rovnou Puntigama.[2]

„Pivo je to vcelku obstojné, přestože příliš bunzíruje,"[3] pokusil se autor tohoto sloganu, Evžen Brikcius (po roce 1989 již zase v Praze) v Rakouských procházkách omlouvat svůj zrádný čin. Také pro někdy trochu exotický způsob čepování piva v Rakousku se najdou literární svědectví, například próza Valentýnka z pera Zbyňka Benýška, vydavatele exilové revue Paternoster[4]:

„Stál jsem u záclony, která pokrývá veliké okno bufetu Západního nádraží ve Vídni a pil ranní pivo. (...) Šel jsem k paní v bílém plášti, která seděla uprostřed bufetu jako přijímající zdravotní sestra v nemocnici, a zaplatil další pivo. Podala mně přijímací kartičku s natisknutou dvacítkou, přešel jsem k pípě a zachmuřenému lékaři, kterému lezla z bílého pláště ke klíční kosti vytetované krasavice, kartičku dal. Ten jednou dlouhou hadičkou, končící lesknoucím se kovovým

[2] Eugen Brikcius, Rakouské procházky, Sebraný spis, Evropský kulturní klub, Praha 1992, s. 111.

[3] Tamtéž, s. 110.

[4] Paternoster, malá revue pro umění a kritiku, byl založen ve Vídni v roce 1983; jeho tehdejšími redaktory byli do roku 1992 Zbyněk Benýšek a Jana Stárková.

padákem, naplnil baculatou sklenici a vypadal přitom, jak by mi píchal injekci."[5]

Z Opavského besedníku z roku 1861[6] naopak vyplývá, že už hluboko v 19. století bylo ve Vídni v blízkosti dnešního Nachtasylu[7] Čechům vytvářeno prostředí, na něž byli z domova zvyklí, dokonce i s možností konzumovat pivo v ryzím vlasteneckém stylu. Cituji z článku, který je otištěn v útlé rukověti pro nové příchozí Z Vídně o Vídni:

„Na předměstí Mariahilf v jedné postranní ulici nalézá se hostinec U zlatého věnečka (ve Windmühlgasse), který navštěvován bývá toliko českými hostmi. (...) Lidí je tu jak mravenců... (...) Poroučíme si džbánek piva, (...) ale není džbánek jako džbánek, neboť ve vídeňských hostincích obyčejně tak se říká sklence, která je trochu větší než žejdlík a trochu menší než půlku (holba); zde ale jsou skutečné džbánky kamenné, s cínovým víkem, ve kterýchžto pivo dlouho čerstvé zůstává... (...) Ještě nesedíme ani čtvrt hodiny, an tu vystoupí mladý člověk ve slovanské čamaře a modré slovanské vestě na stůl (...) a začne přednášeti zvučným hlasem:

Nechte cizích, mluvte vlastní řečí,
sláva Čechům, slouti Slovany
(...)[8]

Alois Beer z Dobrušky v Orlických horách se na vandru do Vídně ještě musel podvolit místním hospodským návykům, jak o tom svědčí jeho zápisky z roku 1849:

„Někdy šel si sám v hospodu na játra, ledvinu, saperlady, když k dostání bylo, jinak obvyklou roštěnkou s cibulí (Rostbraten mit Zwiefel) a k tomu Wecken a zapíjel s jednou neb dvěma holby (je-

[5] Zbyněk Benýšek, Valentýnka, Paternoster 1987, 17, s. 8 a 9.

[6] Český hostinec, Opavský besedník, č. 25 ze dne 16. 8. 1861, přetištěno v knížce Z Vídně o Vídni (ed. dr. Josef Karásek), nákladem vlastním, Vídeň 1894, s. 22–24.

[7] Srov. Dagmar Vaněček, Nicht nur Bier und Gesang. Die tschechische Kultur in Österreich, Lesezirkel 6 1990, 48, s. 21–22.

[8] Český hostinec, c. d., s. 22–24.

den máz das Maß) piva, někdy vína žejdlík a někdy k tomu ještě „Pfiff" – 1/3 sklence."[9]

Na druhou stranu postrádá Praha rakouskou instituci zvanou „Heuriger". Není třeba, abych ji popisovala: to mohu přenechat Aloisu Beerovi, který takto líčí své první setkání s nejoblíbenějším způsobem východních Rakušanů, jak trávit volný čas:

„Vycházka do kopců u Vídně byla toužená, která se nahodila na velikonoční neděli roku 1850... (...) Sotva jsem s mnohými jinými opustil poslední domek Ottakringu, tu byly stráně již vinné a tak roztroušené, putovali Vídeňáci do kopců užíti tý překrásné přírody, na niž se těšili celou zimu. (...) Když se dostouplo vrchu, tak si mnozí odpočívali, ale každý upřel zraky na Vídeň: Es ist nur a Kaiserstodt, so ist nur Wien" atd. (...) ...vkročil jsem do Sievering (...) a uzřev trčící vích = věnec slamný na bidélku do ulice, známka, že má právo prodávati své víno, tehdy vešel jsem do zděného domku... Světnice, tj. obývací jizba, bývá nálivnou a takto i zde Sievering skytal. V čele u stolku jsem přisedl k cizinci a jiného hosta tu nebylo, dav si nalejti vína a k tomu přikusovav chleba pšeničného, jenž na talíři k letošnímu postaven, též krabice zápalek, tj. průžky složeného papíru, zvané fidibusy, slánka s pepřenkou nechyběly. Vína prodávající u vinařů = sedláků i chalupníků jsou nejen letošní (der Heurige), ale i starší vína neúhledná, jako syrovátka, ale chuť pravé, původní, lahodné, naproti jsou vína v hospodách pohledem krásnější, jsou žlutá, průhledná a chutě dodávající, ale milé chutě i vůně postrádají a také lze jich více vypíti. (...) Odpočal si a mokem révy přechutné občerstven odcházeje: Sbohem (Adieu!)... Líbilo se mi, kamkoliv vstoupil, nemaje však k prodlívání... Jako se ve Vídni rychle chodí, tak se hbitě pracuje, rychle jí a pije."[10]

Do tohoto pohledu, patriotickými tendencemi nedotknutého, vkrádá se koncem století u J. S. Machara moralizující prvek. Vídeň tenkrát byla s 550 až 600 tisíci českými dušemi největší české město.[11]

[9] Alois Beer, Lituji, že nejsem básník..., Odeon, Praha 1970, s. 108.

[10] A. Beer, c. d., s. 110, 112–114.

[11] Srov. Josef Svatopluk Machar, Vídeň, 2. vyd., nákladem Gustava Dorského, Praha 1922, s. 15.

Národnostní konflikty důsledkem německonárodnostní politiky luegerovské doby (1897–1910) vrcholily a Čech ve Vídni nebyl přijímán jako rovnocenný a rovnoprávný občan, jak by si to byl zasloužil. V oblasti pití totiž jinak tolik snášenliví Vídeňáci ve všech dobách prokazují značnou xenofobii, po níž se najdou stopy v mnoha českých literárních památkách.

Jestliže si Machar něčeho vážil na „tom sídle těžkopádné banálnosti" bez „špetky srdečnosti"[12] (Sonet o mém očistci), pak to bylo okolí, příroda, Vídeňský les. Zneužití přírody „podunajskými Fajaky"[13] vyústilo u něho v sarkasmus o „dobrovolném exilu"[14] a učinilo z něho enervovaného obhájce české menšiny.

„Tvrdí se, že Vídeňák miluje přírodu... Ne, Vídeňák jednoduše nemůže vydržet doma. (...) Na jaře začínají výlety do přírody. Celé rodiny putují do lesů, rozloží se po lukách... a hrají karty. Chudší nesou proviant s sebou, bohatší zajdou si do dřevěných krčem, kde se jí salám, sýr a pije víno. A hrají v karty. (...) A večer valí se proudy lidí zpívajících, opilých, objímajících se, jodlujících, v rozpjatých kabátech a vestách, ženy napilé mají klobouky na stranu... valí se... do města zpět. Šičky a služky s čerstvými zárodky nových životů lidských pod svým srdcem, se zárodky, jež přijaly kdes jako výbuch vášně mezi dvěma tanci, jako intermezzo mezi půllitry vína... (...)

Nad městem tma. (...) Za osvětlenými záclonami leží počestní napilí měšťáci u svých počestných napilých žen a nově starají se, aby činíce zadost svým manželským povinnostem, nedopustili odlidnění unserer Kaiserstadt."[15]

Anarchistický buřič František Gellner, kterému vděčíme za popis vídeňského flámu Také Tristium ex Ponto,[16] nikdy neměl problémy

[12] J. S. Machar, Sonet o mém očistci, Zimní sonety, Praha 1891. Citováno z výboru J. S. Machar, Čtyři knihy sonetů a jiné básně, SNKLHU, Praha 1959, s. 65.

[13] J. S. Machar, Vídeň, c. d., s. 13.

[14] J. S. Machar, První dojmy, Tristium Vindobona I–XX, 1893, citováno podle 7. vyd., nakladatelství Šolc a Šimáček, Praha 1923, s. 11.

[15] J. S. Machar, Vídeň, c. d., Praha 1922, s. 18–20.

[16] František Gellner, Také Tristium ex Ponto, Spisy III, Fr. Borový, Praha 1928, s. 185–189.

s vídeňskými návyky, když tam v letech 1899-1901 studoval na technice. Přizpůsobil se hladce. Dokonce ho okouzlila konkurence pivnic a hospod – kavárny. V květnu 1901 složil na rozloučenou s Vídní tyto verše:

A nastává mi tuším, vážná jízda.
Před sebou samým v dálku utíkám.
(...)
(...)
Buď sbohem, podunajská metropole,
ulice křivé, jež jste patřily
na mne, jak ztrácím klobouky a hole
za tmy se domů klátě opilý.
Na Prater jistě stěží zapomenu,
kde hýříval jsem často za noci.

Za večeři tam koupí člověk ženu
s nádavkem venerických nemocí.
(...)
A s šantány se těžce loučit budu,
v nichž večer chudý sbor své písně pěl,
i s kavárnami. Mám tak rád jich nudu.
Dvě mladá léta jsem v nich prodřepěl.[17]

Po roce 1918 zájem Čechů o Vídeň uhasl. Též českou spisovatelskou obcí (výjimkou je pár fejetonů Mileny Jesenské, otištěných pod šiframi a pseudonymy[18]) je Vídeň prakticky ignorována. Největší část české menšiny se vrací do Čech.

Jan Werich v povídce Wien bleibt Wien na to v roce 1960 vzpomíná: „Po první světové válce se nedoporučovalo v Praze mluvit o společných vlastnostech Prahy a Vídně. Vždycky se našel někdo bodrý,

[17] F. Gellner, A nastává mi, tuším, vážná jízda, citováno podle výboru Radosti života, Klub přátel poezie, ed. Bohumil Svozil, Československý spisovatel, Praha 1974, s. 51.

[18] M. P., Vídeň, Tribuna 30. 12. 1919; A. X. Nessey, Vídeň, Tribuna 4. 4. 1919.

kdo práskl pěstí do stolu, až půllitry zařinčely, a zvolal staročeským hlasem: Tak dosti již! Tři sta let jsme trpěli!"[19] V témže textu se Werich pokouší o rehabilitaci „macechy Vídně"[20] sice ne pivem, ale pochoutkami – a argumentuje:

„Plíčky po vídeňsku znáte? Nebo vídeňský řízek, vídeňský guláš? A divadlo, opera, kavárny a vinárny. A jsou-li lidé, kterým dobré jídlo nic neříká, ať jdou do kterékoliv vídeňské galerie. A pak si mohou dát hovězí žebro s octovým křenem, místo moučníku jet tramvají po Mariahilferstraße, kde se dá s konduktérem mluvit česky. To u mne není cizina..."[21]

Tato satisfakce pochází z časů dlouhé regenerace, do níž nezasahovaly transformační vlivy vídeňského prostředí, tj. od roku 1918 až do šedesátých let. Historie nadělila Čechům krutější osudy. Až po srpnu 1968 se mnozí z nich opět octli v úzkém kontaktu s podunajskou metropolí. Čeští exulanti sedmdesátých a osmdesátých let, mezi nimiž bylo mnohem více umělců a spisovatelů než v 19. století, dovedli se stejně netypicky, stejně nebuřičským způsobem jako jejich literární předchůdce František Gellner[22] s vídeňskou situací vyrovnat. Stačí listovat v knížce Kytovna umění[23] Ivana Binara, zavzpomínat na jeho kamaráda, básníka Petra Podhrázkého, který ve Vídni zemřel, podívat se do textu souhrnně nazvaných Výzkumný ústav Vídeň[24] Zbyňka Benýška, nebo do Gott Mittwoch aneb Střelná modlitba za žertovné předměty a Cesta do Tullnu aneb Siamo soli[25] Eugena Brikciuse. Dokonce ani metodami aplikovaného bohemistického výzkumu v terénu – v lokálech jako U Jelínků anebo v Nachtasylu – by se nedal dokázat opak.

[19] Jan Werich, Wien bleibt Wien, Italské prázdniny, Československý spisovatel, Praha 1960, citováno z výboru Úsměv klauna, ed. Marie Bělíková, Československý spisovatel, Praha 1984, s 55.

[20] Tamtéž, s. 55.

[21] Tamtéž, s. 55.

[22] Srov. Paternoster 1984, 8, v němž je na zadním přebalu otištěna Gellnerova báseň Vystěhovalecká (z roku 1906).

[23] Ivan Binar, Kytovna umění, Obrys/Kontur – PmD, Mnichov 1988.

[24] Zbyněk Benýšek, Výzkumný ústav Vídeň, Paternoster 1992, 30, s. 53–70.

[25] E. Brikcius, c. d., s. 61–76.

Podle veškerého zdání jako by Češi aspoň v tomto ohledu uzavřeli mír s městem Vídeň a jako by jeden z delikátních problémů česko-rakouské vzájemnosti byl odstraněn. Tuto tezi můžeme doložit dalším dokumentem, totiž básní Zbyňka Benýška Pohlednice z Vídně z roku 1987:

> Měsíčku na nebi hlubokém
> pěkně se s tebou chlastá
> na lávce Karlova náměstí,
> uprostřed Freudova města![26]

Christa Rothmeierová
Institut für Slawistik
Universität Wien

[26] Z. Benýšek, Pod meruňkami a další popěvky, Paternoster 1987, 20, s. 2–6.